

NEMZET – EGYHÁZ. MAGYAR-SZLOVÁK KÉRDÉSEK¹

A fogalmak sorrendjét nem eszmei-erkölcsi értékrendjük, hanem természetük határozza meg. A szlovák-magyar nemzeti problémakör csak a nemzeti identitás jelentkezésével kezdődik a XVIII. század végétől. A nemzetsorrend vizsgálódásunk logikájából is következik, hiszen az érdemi szlovákságismeret szinte teljesen hiányzik a magyar közgondolkodásból, tehát a szlovák-magyar szellemi összefüggésrendszer kezdetei a szlovák nemzeti identitás kialakulásának hungarus -magyar gyökereit jelentik.

A szlovák nemzeti kultúra is egyértelműen keresztény alapú. Az ország alkotmánya is deklarálja a kontinuitást Szent Cirill és Szent Metód hittérítő munkájával, munkatársával, Szent Gorazddal, majd a szlovák hagiográfia előszeretettel foglalkozik Szent Besztrikkel, akit nyitrai püspöknek feltételez, Szent Szórád-András és Benedek zoborhegyi remetékkel és legendájuk szerzőjével, Boldog Mór pécsi püspökkel, Magyarországi Szent Erzsébettel, a nálunk Kőrösi Márknak, Grodeczky Menyhértnek nevezett Marek Križevčaninnal, Melichar Grodzieckivel és Pongáczy Istvánnal, immár Szent Kassai Vértanúkkal, és a sor zárható Boldog Salkaházi Sárával, akinek kassai gyökereiből joggal meríthetnek a mai Szlovákia katolikusai is.

A Gondviselés azt a feladatot mérte ránk, hogy osztozzunk az évezredes örökségen. Az az örökség viszont olyan természetű, hogy csak salamoni bölcsesség döbbsenhet rá az osztozás lehetőségére. Az első összefüggő szlovák nyelvenlék a magyar anyanyelvű Bak Gáspár szepesi prépost pergamendarabra írt "puskája". 1479. október 25-dikén a hívek könyörgését mondta, ahhoz kellett a segítség, mert nem tudta hívei nyelvét. Imádság a szlovák nyelv első nyomtatott szövege is, Pázmány Péter 1625. évi Esztergomi Rituáléja ez, amelyből az akkor már "hivatalos" szlovák irodalmi nyelvvé lett cseh helyett szlovák népnyelven imádkozhatták a papok a keresztelés és az esketés szertartását. Pázmány Péter nem osztható fel nemzeteink között, még akkor sem, ha legnagyobb műveit magyarul írta, és Esztergom török elől Nagyszombat – Pozsonyba menekített érseki széke volt az övé.

Annál is inkább nem, mivel külön ügyelt "a tót náció" anyanyelvű pasztorálására. Egyetemét a mai *Trnavská univerzita v Trnave*, a Nagyszombati Egyetem Nagyszombat-

---

¹ Ez az írás előadásnak készült, a címben jelzett téma átfogó bemutatására, tulajdonképpen egy készülő monográfia összefoglalása. Alapvetése: nemzet és egyház a szlovák-magyar szellemi összefüggésrendszerben. Bővebben: Käfer I: Magyar szlovákságismeret, SZIT, Bp. 200 old.

ban, helyesebben talán a Nagyszombati Nagyszombati Egyetem is magáénak vallja, ezért a furcsa név, hiszen az ELTE, a SOTE, a PPKE társörökösének tekinti magát.

Nem osztható szét nemzeteink között az evangélikusok szellemi öröksége sem. Krman Dániel szuperintendens, Bél Mátyás és mások életművét csak *uhorský, magyarországi, magyarhoni, hungarus* egységében tárgyalhatják a mai szlovák és a mai magyar retrospektív tudományos diszciplínák. Szlovák identitástudatával, csehnyelvűségével, az ország, hazája szabadságáért, Rákóczi Ferencért mondott imádságával olyan forrás, amelynek megosztása elapasztásával jár. E szlovák csehnyelvűség országos, nemzet feletti, természetesen magyarok által is használt nyelv volt.

A szlovák nemzeti, azaz népnyelv igénye a katolikusoknál merült fel először. Ebben szerepet játszott a Pázmány- hagyomány, az idegenkedés az evangélikusoknál használt bibliáktól és a jozefinizmus “egyházreformáló” intézkedései, mindenekelőtt a pozsonyi generális szemináriumban és a működése kapcsán kialakult immár szlovák művelődési lehetőségek. Az egész, katolikus papokból álló Bernolák-mozgalom jellemzője, hogy a pasztorációs feladatok teljesítése, a vallás maradt az első helyen, a nemzeti gondolat azt segítette. Štefan Zlatoš 1939-ben az első szlovák bibliafordításról szóló összefoglaló dolgozatában találóan jellemezte a szlovák katolikus papság dilemmáját: “Ha semmiképpen nem dicserhetjük is az uralkodó ténykedését, amiért az egyházat megfosztotta minden jogától, és erőszakosan beavatkozott olyan ügybe, ami belügy, mint éppen a papnevelés ... mégis, beavatkozásának akaratlanul jó eredményei voltak a mi szlovák ügyünkben.” Zlatoš álláspontja még a szlovák nemzeti gondolat fogantatásának vallásos alapját tükrözi, amivel szervesen egybeforrt az uralkodó, a társadalmi rend elfogadása, a magától értetődő hungarus patriotizmus.

A legkorábbi nemzetinek tekinthető megnyilvánulások a maguk korában egyértelműen vallási, egyházi célokért történtek. A Pázmány-követő Szöllősi Benedek Cantus Catholicus-ja, a magyaréval azonos című, de tartalmában eltérő szlovák énekeskönyve a huszitizmus örökségének nekifeszülő cseh jezsuitáktól vette át a Cirill – Metód hagyományt. A cseh jezsuiták katolikus szláv, cseh szentekkel ellensúlyozták a reformáció cseh nemzeti tudatát. Szöllősi megtartotta a hazai, hungarus valóságot. Énekeskönyvének magyar kiadása deák és magyar énekeket említ, a szlovákban *latinské i slovenské*-t és azokat Pannóniában éneklék.

Ugyanez a vallásfüggő nemzetszemlélet volt a protestánsoknál is. A Cithara Sanctorum című evangélikus énekeskönyv címlapján a *mi szlovák nyelvünk* terminus olvasható, pedig ez a nyelv, Jiří Třanovský nyelve teljes mértékben a korabeli cseh. Az exuláns nyomdák bevett gyakorlata a *cseh vagyis szlovák nyelv meghatározás*, és hasonlóan értelmezhető a Jakub Jakobeus művében olvasható *Lacrumae gentis Slavonicae*. Ezek a terminusok sem köthetők a XIX. század derekától érvényes szlovák vagy magyar nemzettudathoz. Krman Dánielnek sem Szvatoplukja – akit *uhorský král*-nak, hungarus uralkodónak nevez, sem Rákóczi nem “maďar”, mindkettő az evangélikus egyház szabadságát illusztrálja.

A pálos Alexander Mácsay tudatosan a szlovák nép nyelvén prédikált és adta ki 1718-ban beszédeinek szövegét a fiatal papnövendékek beszédgyakorlatához, de ezt azért tette, mert a “kiművelt cseh és morva nyelven” kiadott könyvek idehaza nehezen hozzáférhetőek voltak. A hazai szlovák katolikusok, főként a ferencesek és a jezsuiták a rekatolizáció érdekében kihasználták cseh, morva rendtársaik nyelvi közelségét, és egyszerűen átvették kiadványaikat. Ugyanakkor bátran nyúltak a hazai nyelvkincshez is. Ennek példája a kamalduli szerzetesek latin – szlovák szótára és bibliafordítása. A kéziratban terjedő könyvekben sok magyarral rokonítható nyelvi elem található, mint a *béleš* (fehér kelt tésztából sült kalács), a *dežma*, a *chotár* (határ és nem hranica), a *chýr* (hír és nem zpráva), a *hintov*, a *hajov* (hajó – csónak), a *kopija* (kopja), a *palica* (pálca) stb.

A keresztény békesség alapján katolikus belvíta alakult ki Bencsik Mihály nagyszombati professzor és a jezsuiták képezte Ján Baltazár Magin között. Bencsik szerint Trencsén lakói Szvatopluk népének maradéka, és mivel Szvatopluk eladta földjét a magyaroknak, Kálmán király 80. törvénycikkében is bizonyítva, örökre rabszolgák lettek. Magin viszont nemeslelkű vendéglátónak tekintette Szvatoplukot, akivel szemben a magyarok nem egészen becsületesen jártak el, de ez nem lehet ok az ellenségeskedésre. Annál is inkább, mivel a “fehér ló” egyáltalán nem bizonyított, sőt, a Kálmán törvényében emlegetett szlávok nem szlovákok, hanem Szlavónia lakosai. Megkülönbözteti ugyan a szlovákokat és a magyarokat, de a szabinokhoz és a rómaiakhoz hasonlítja őket, akikből a római nemzet jött létre, tehát a szlovákokat is megilleti a magyarhoni, *uhorský* nemzethez tartozás joga.

Ezt az ún. befogadó elméletet fejlesztette tovább az ugyancsak katolikus Timon Sámuel, aki a cseh jezsuiták eredményét is figyelembe véve alakította ki nemzettudat – koncepcióját. *Imago antiquae Hungariae* című művében nem szerepel a nagymorva örökség, a birodalom uralkodóit a szlovákok elnyomóinak tartotta, akik a magyaroktól kértek segítséget, és ők tanácsolták nekik a “fehér lovat” is. A magyarok és a szlovákok 800 évig szövetségben éltek, békességben a szlávokkal. Csak a szlovákokat lebecsülő morvákat nyugtalanították néha, különösen a határvidéket jól ismerő szlovákok. Ugyanez az álláspont található egyébként az evangélikus pap, Krman Dániel munkásságában is.

A késő barokk evangélikus szlovákságvédő írások a katolikusokhoz hasonlóan keresztény szellemiségűek, nem mások ellen lázítanak. Már Tobiáš Masník – Masnicius Tobias kiemelte, hogy a szlovákok alaposan és könnyen sajátítják el az idegen nyelveket, a németek és a magyarok viszont szlovák grammatika hiányában csak a szlovák nyelvjáráásokat tanulhatják.

Kiemelkedő szerepe volt a hungarus szlovák nemzettudat kialakításában Bél Mátyásnak, aki Pavel Doležal cseh nyelvtanához írt bevezetőjében *hazai nyelvnek* nevezi a *cseh-szlávot*, amit Magyarhon *szlovákul* beszélő arisztokráciája használ. Ez a cseh-szláv, ami tehát nem az akkori egykorú cseh, sem a szlovák népnelv, hanem a Magyarhonban kialakult szlovák használatú klasszikus-archaikus ócseh – kitűnik komolyságával és méltósággal.

tóságával, nem marad el a német érzelemgazdagsága, az olasz jó hangzása és a magyar parancsoló szigora mögött, amennyiben tanult emberek használják.

Bél Máttyás *prešpurský kazatel*-nek, azaz pozsonyi (evangélikus) prédikátornak írta alá magát a Doležal-előszóban, egyben “magnum decus Hungariae”, Magyarhon nagy ékessége, a Magyar Királyság – Regnum Hungariae nemzetközileg elismert tudósa volt.

Az egyház, a kereszténység kultúrája, hite, a szlovák nemzeti identitás alapja. Mária Terézia és II. József modernizációs ténykedése nyomán a pozsonyi generális szemináriumban bontakozott ki a katolikus, illetve a pozsonyi evangélikus líceumban a Juraj Palkovič-vezette szlovák nemzeti aktivitás. Mindez az egykorú Magyarország egyházi – politikai – társadalmi kötelékében folyt. A szlovák nemzeti identitás egyre határozottabb körvonalazása, az azt végző személyek és szervezetek az ország egységében éltek. A szlovák ajkú papság minden rétege a kezdő káplántól Esztergom hercegprímásáig, vagy az egyszerű evangélikus paptanítótól a szuperintendensig megtalálható a klérus “skáláján”. Kétségtelenül tapasztalható nyelvi elkülönülés, de Janko Kalinčiak, az első szlovák prózaíró megnyilvánulása, miszerint az *amici* – nek szlováknak és magyarnak kell lenniük, csak néhány évtized múltán lesz érvényes.

Anton Bernolák, Érsekújvár tudós plébánosának minden nyelvtudományi munkája pasztorációs igényeket szolgált: “Sokaknak, kik még Pannóniának hasznára ügyelnek ... kívánságok, hogy találkozzon egy valaki, aki a Magyar Országban leggyakorlatosabb nyelveknek ... megtanulása végett kedvét ... ugyan azok szótárjának öszve szerkesztésére fordítanak; és ily módon Pannóniának oly különbféle nyelvű lakosait ebből a nagy egyenletlenségből az emberi természetbe oltott egymással való barátkozásra hozná az öszve veszett nemzetek és népek között békességet szerző követ módgyára.”

És ez a rejtőzködő, cseh-lengyel-ruszin – magyar hatásoknak kitett szlovák népnyelv egyre inkább élni kezdett a népük művelődésén munkálkodó papok működésében. A ferences Hugolín Gavlovič Pásztoriskolája, Jozef Ignác Bajza alsódombó – üzbégi plébános, Rudnay Sándor esztergomi érsek, Juraj Fándly nahácsi plébános és megannyi társuk fáradozása nyomán pasztorációs gyakorlatukban szólalt meg a nemzetté váló szlovák etnikum népdalokban, népmesék én rejtőzködő *lingva vernacula*-ja.

Történt pedig mindez Esztergom és Eger egyházi szervezetében. Oszthatatlan, egységes, elválaszthatatlan, sőt bizonyos vonatkozások elhallgatásával érvénytelen, hamis, netán hamisított összefüggésrendszer ez. És mindennek bemutatását csak és kizárólag együttműködve végezhetjük. Sem magyar, sem szlovák tudós nem engedheti meg magának az oszthatatlan felosztását, egymás eredményeinek figyelmen kívül hagyását

Prof. Dr. Käfer István
c. egyetemi tanár, tudományos főtanácsadó